

Dövlətməmmət Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen Millî Kimliğinin İnşa Sürecine Tesiri

Doç. Dr. Soner SAĞLAM*

Özet

Türk dünyası edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biri olan Mahtumkulu Firaki (1724-1807), edebî şahsiyeti ve eserleri ile Türkmen halkının manevi atası olmuş, Türkmencenin edebiyat dili kimliği kazanmasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yaşadığı dönem olan 18. yüzyıl, Türkmenlerin sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel yaşamlarında önemli gelişmelerin görüldüğü bir devirdir. Mahtumkulu'nun yetişmesinde şüphesiz en büyük pay babası Dövlətməmmət Azadı (1700-1760)'ya aittir. Azadı on sekizinci yüzyılın önde gelen şairi ve toplum önderlerinden biridir. Azadı'nın "Vagz-ı azat", "Behiştname", "Beş Namaz", "Hekayat" adlı mesnevilerinin yanında, gazelleri ve rubailerini de bulunmaktadır. Özellikle "Vagz-ı azat", Azadı'nın edebî şahsiyetini ve ilmî derinliğini gösteren oldukça önemli bir eserdir. Azadı, bu eserinde dağınık hâlde yaşayan Türkmen boylarının birleşip tek bir devlet kurmaları fikrini ustalıklı işlemiştir. Bu düşüncenin, Mahtumkulu'nun başta "Türkmenin" şiiri olmak üzere, birçok şiirinde ele alındığını görmekteyiz. Yine Azadı'nın eserlerine baktığımızda, bunların Türkmenlerin hayatının her yönünü -sosyal, siyasi, dinî, iktisadi, eğitim- kapsadığını görebiliriz. İlk eğitimini babası Azadı'dan alan Mahtumkulu, babasından öğrendiği bu fikirleri geliştirip Türkmen Türkçesinin en güzel örnekleriyle mısralarında işlemiştir. Dolayısıyla Türkmenlerin millî şairi olarak kabul edilen Mahtumkulu'nun yetişmesinde ve edebî yaratıcılığının gelişmesinde babası Dövlətməmmət Azadı'nın etkisi büyüktür.

Bu yazıda Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen millî düşüncesinin teşekkülünde ne derece etkili oldukları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konu oldukça kapsamlı olduğundan yazının hacmini artırmamak için "dil, Türkmen birliği, akıl ve bilim" başlıklarıyla yazı sınırlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dövlətməmmət Azadı, Mahtumkulu, Türkmen edebiyatı, millî kimlik.

* Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0003-0308-3326, soner.saglam@gmail.com

The Effect of Dövlətməmmet Azadı and Mahtumkulu on the Construction Process of Turkmen National Identity

Abstract

Mahtumkulu Firaki, one of the peak figures of Turkish world literature, became the spiritual ancestor of the Turkmen people with his literary personality and works, and made great contributions to Turkmen language gaining its identity as a literary language. The 18th century, the period in which he lived, was a period in which important developments were seen in the social, political, economic and cultural lives of the Turkmens. Undoubtedly, the biggest share in Mahtumkulu's upbringing belongs to his father, Dövlətməmmet Azadı. Azadı is one of the leading poets and social leaders of the eighteenth century. In addition to his masnavis named "Vagz-ı azat", "Behiştname", "Beş Namaz", "Hekayat", Azadı also has ghazals and rubas. Especially "Vagz-ı azat" is a very important work that shows Azadı's literary personality and scientific depth. In this work, Azadı masterfully dealt with the idea of the Turkmen tribes living in a dispersed state uniting and establishing a single state. We see that this idea is discussed in many of Mahtumkulu's poems, especially the poem "Turkmen". Again, when we look at Azadı's works, we can see that they cover every aspect of Turkmen life - social, political, religious, economic, educational. Mahtumkulu, who received his primary education from his father Azadı, developed these ideas he learned from his father and used them in his verses with the best examples of Turkmen Turkish. Therefore, his father Dövlətməmmet Azadı had a great influence on the upbringing of Mahtumkulu, who is considered the national poet of the Turkmens, and the development of his literary creativity.

In this article, evaluations were made on how influential Azadı and Mahtumkulu were in the formation of Turkmen national thought. Since the subject is quite comprehensive, the article has been limited to the titles "language, Turkmen unity, mind and science" in order not to increase the volume of the article.

Keywords: Dövlətməmmet Azadı, Mahtumkulu, Turkmen literature, national identity.

Giriş

Milletlerin tarihinde onlara yol gösteren, rehber olan, önderlik eden şahsiyetler olmuştur. Bu şahsiyetler özellikle zor zamanlarda, kritik anlarda öne çıkarak üyesi oldukları halka ilham olmuş ve onların yaşama daha sıkı bağlanmalarını sağlamıştır. Hun Devletini kuran Mete Han, II. Göktürk Devletini kuran Kutluk Kağan ve onun soyundan gelen Kültigin ile Bilge Kağan, Anadolu'nun kapılarını Türkmenlere açan Sultan Alparslan, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet ve

100 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk. Aynı şekilde Türk milletinin tarihinde öyle edebî şahsiyetler vardır ki halkın derdiyle dertlenmiş, onları iyiye ve doğruya sevk etmeye gayret etmiş, zalimin karşısında ve mazlumun yanında olmuştur. Bunu yaparken Türk milletinin ses bayrağı olan Türk Dilini en güzel şekilde kullanmıştır. Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ali Şir Nevayi, Fuzuli ve Mahtumkulu gibi birçok sanatçımız Türk dünyasının abide şahsiyetleri olarak tarihte yerlerini almıştır.

18. yüzyıl, Türkmenlerin sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel yaşamlarında önemli gelişmelerin görüldüğü bir devirdir. Yüzyılın başlarından itibaren konargöçer yaşam tarzını sürdüren Türkmenlerin gruplar halinde yerleşik yaşama başladığını görürüz. Ahmet Bekmıradov'un da belirttiği gibi, bir yere bağlı olarak yaşamak Türkmenler arasında mülkiyet kavramını ve ikamet ettikleri yeri vatan edinme düşüncesini doğurmuştur. Bunun neticesinde Türkmen millî kimliğini tesis etmek, dağınık Türkmen boylarını birleştirip merkezi bir otorite oluşturmak bu dönemin aydın ve tefekkürlerinin birincil amacı olmuştur. Şüphesiz bu noktada 18. yüzyılda Türkmenler arasından çıkan baba ve oğulun, yani Dövlətmäm-met Azadı ve Mahtumkulu Firaki'nin çok önemli katkıları bulunmaktadır. Gerek Azadı gerek Mahtumkulu söylemleriyle hem Türkmen kimliğinin hem de ideal toplum düzenin teşekkülünde birer aksiyoner ve kanaat önderi olarak topluma yön vermiştir. Bu nedenle her iki şahsiyet bugün Türkmenlerin manevi ataları hükmündedir.

İnceleme

Azadı ve Mahtumkulu Türkmenlerin on sekizinci yüzyılda yetiştirdiği en önemli şair ve toplum önderlerindedir. Baba oğul, bu iki düşünür eserleriyle halka hizmet etmiş ve en önemlisi de kendilerinden iki asır sonra kurulacak olan bağımsız Türkmenistan'ın hayalini dile getirmişlerdir. Mahtumkulu da babası Azadı gibi dinî temellere dayalı görüşleriyle insanları iyiye, doğruya sevk etmeye çalışmış; bu şekilde sosyal refahın ve toplumsal huzurun sağlanabileceğine inanmıştır (Sağlam, 2014: 129)

Baba oğul bu iki şairin eserlerine baktığımızda Türkmen halkının hayatına dair pek çok unsur görebiliriz. “Türkmen birliği” düşüncesi bunlar arasında ilk sırada gelir. Vagzi Azat'ın birinci bölümü bilindiği üzere aynı Kutadgu Bilig gibi siyasetname özelliği gösterir.

Azadı burada boyların birleşerek tek bir padişah etrafında güçlü merkezi bir devlete sahip olmasının gerekliliğini ve önemini anlatmıştır. “*Gövre leş olur baş olmasa*” atasözünü olduğu gibi mısralarında kullanan şairin bu düşüncesini oğlu Mahtumkulu daha da geliştirmiştir. Büyük şair “*Bir şaha kulluk etsek beşimiz.*” ve “*Bir sofrada tayyar kılınsa aşlar*” derken hep Türkmenlerin merkezi güçlü bir devlete sahip olması gerekliliğini dile getirmiştir. Baba oğulun bu düşüncesi diğer Türkmen klasiklerinin de şiirlerinde yer bulmuştur. 20. yüzyılda Sovyetlerin egemenliği altında yaşamak zorunda kalan Türkmenler için bu şiirler hep hayalini kurdukları ve 1991'de kavuşacakları bağımsız Türkmenistan devleti düşüncesini hep diri tutmuştur. Bu nedenle Azadı ve Mahtumkulu'nun söylemleri Türkmen millî kimliğinin canlılığını korumasına her daim yardımcı olmuştur. Bağımsızlık yıllarında da ihtiyaç duyulan millî ve manevi değerlerin halka ulaştırılmasında başta Azadı ve Mahtumkulu olmak üzere Türkmen Klasiklerinin önemli rolü olmuştur.

Millî kimliğin muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında en önemli unsurların başında dil gelmektedir. Kutadgu Bilig'in söz varlığı, Yusuf Has Hacib'in Türkçe yazmak konusundaki hassasiyetini çok güzel bir şekilde yansıtır. Özellikle de İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arapça ve Farsça'nın tesirinin artmaya başladığı bir dönemde Kutadgu Bilig bu yönüyle dikkat çeker. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçe hassasiyeti, Ali Şir Nevayî'nin Türkçe yazma bilinci ve devrindeki sanatçıları buna teşvik etmesi de dilin millî kimliğin inşası, korunması ve geleceğe taşınması bakımından sahip olduğu önem ile ilgilidir. Benzer bir hassasiyeti Azadı'da da görmekteyiz. Onun “Behiştname” adlı eserinin son bölümünde söylediği bir şey var. Azadı diyor ki:

*“Arab, parsy diline danyşym yok,
Araplar, parsylar birlen işim yok.”*

*Bu türkî ýarlara nazm düzetedim,
Doga birle aňarlar diýb göz etdim.”*

“Ben bu eseri Türk dostlarım için Türkçe yazdım.” Bu çok önemli bir ifade. Adeta bir manifesto. Ali Şir Nevayı'nın Farsçaya karşı Türkçeyi savunması gibi çok önemli. Türkmenler arasında belki de ilk kez Türkçe yazmak ile ilgili böyle bir ifade mevcut. Azadı, bu sözünden sonra, Türkçe yazdığı bu eserin çöldeki su gibi az ve kıymetli olduğunu vurgular. Türkçe yazdığı için kendisini ayıplayanların olduğunu söyler. Buradan anlaşılacağı üzere Azadı sadece bir şair değil aksiyoner, ideolog ve kanaat önderi bir şahsiyettir ve söylemleriyle Türkmen millî kimliğinin teşekkülünde çok önemli bir rol oynamıştır.

18. yüzyılda yavaş yavaş yerleşik yaşama geçen Türkmen halkı için artık bir yere bağlanma, bir yeri vatan kabul etme düşüncesi oluşmaya başlar. İşte Azadı tam da burada devreye girer ve sahip olduğu dil bilinci ile Türkmen millî kimliğinin teşekkülündeki ilk sağlam tuğlaları yerleştirmeye başlar. Oğlu Mahtumkulu ise Türkmen dilini edebiyat dili seviyesine ulaştırır. Mahtumkulu Hakkındaki Rivayetler (2014) adlı kitapta “Sırlı Torba” adlı bir rivayet var. Rivayete göre Yomut ve Göklen tayfaları baskın yemiş ve yurtları talan edilmiştir. Halkın ileri gelenleri fidye karşılığında yakınlarını talancıların elinden almak için yola çıkar. Mahtumkulu da onlarla gider. Şairin “Bağışla Bizi” adlı şiirini okuması üzerine hayran kalan talancıların reisi Türkmenlere istediklerini verir. Sonra da Mahtumkulu'nun kendi şairleriyle atışmasını ister. Mahtumkulu hepsini yener. Onun şiir okurken hep bir beygir torbası üzerinde oturduğunu gören reis, şaire bunun nedenini sorar. Mahtumkulu'nun cevabı şöyle olur: “Bu torbanın içinde herhangi bir keramet yok. Bunun içinde sadece kendi “ata vatanımın toprağı” var. Ben o toprağın üzerinde oturduğum vakit, oturduğum yer sağlam, güçlü ve arkamda tüm halkım varmış gibi oluyor, hiçbir şeyden korkmuyorum ve hiç kimseye yenilmiyorum.” (– Bu torbanyın

içinde hiç hili keramat yok. Munun içinde diñe öz ata watanymyň topragy bar. Men şol topragyň üstünde oturan wagtym, oturan ýerim berk, sarsmaz hem ähli halkym arkamda duran ýaly bolup, hiç zatdan gorkmaýan hem hiç kimden ýeňilmeyän – diýip jogap berýär.) (Sağlam ve Kürenov 2024: 201)

Bu cevaptan sonra reis, şaire kendisinin yanında kalmasını, onu ömür boyu rahat ettireceğini söyler. Ancak Mahtumkulu ben halkımla beraberim, onlardan ayrılamam, der. Bu cevabı duyan reis, alaycı bir tavırla “*Halkım, halkım diyorsun, hani nerde halkın, onda ne baş var ne ayak!*” deyince şair aşağıdaki mısralarla başlayan şiirini söyler:

Yomut, Gökleñ, täsiş edip özünden,

Yomut, Göklen birlik olup,

Çekdi goşun, öñi-ardy bilinmez.

Kursa ordu, önü ardy bilinmez.

Sıgmaý çykdy Deşti-Dahan düzünden,

Sıgmayıp çıkça çölün içinden,

Yörän ýol, gonan ýurdy bilinmez.

Yürüdüğü yolu, konduğu yurdu bilinmez.

(Aşirov, 2013: 25)

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız rivayet bizlere Mahtumkulu'nun sahip olduğu birlik ve beraberlik içinde yaşama düşüncesinin halkın ortak belleğinde ne şekilde tezahür ettiğini göstermesi bakımından kıymetlidir. Yine şairin beygir torbasının içindeki vatan toprağına yaptığı göndermenin de 18. yüzyılın başlarından itibaren konargöçer yaşamdan yerleşik düzene geçmeye başlayan Türkmen halkının düşünce dünyasında vatan kavramının iyice yerleşmeye başladığının bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Burada başka bir hususa daha dikkat çekmeliyiz. O da Mahtumkulu'nun sahip olduğu stratejik akıl. İslam coğrafyasında strateji düşüncesi, Kur'an ve hadislerde zikredilen çok sayıdaki kavramın (basiret, feraset, ihtiyat, tedbir, hile vb.) yorumlanması ile manevi içerikli zengin

bir anlama sahip olmuştur. Nitekim Mahtumkulu hakkında yazılan birçok makale ve araştırma yazısında onun feraset sahibi bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir. Biz de 21. yüzyılda çok sık kullanılan stratejik akıl kavramını kullanmayı tercih ettik. Çünkü Mahtumkulu, kendi çağını aşarak düşünceleriyle günümüze ışık tutan bir şahsiyet hükmündedir.

Genel olarak bütün stratejik planlar üç unsurdan oluşur. Bunlar, mevcut durumun değerlendirilmesi (neredeyiz), ulaşılmak istenen ideal gelecek tarifi (nereye varmak istiyoruz) ve bunun nasıl başarılacağına ilişkin araçların (yöntem) belirlenmesidir. Mahtumkulu'nun "Sırlı Torba" adlı rivayette yaptıklarını buna göre değerlendirecek olursak;

1. Mevcut durumun değerlendirilmesi: halkı esir edilmiş, yurdu talan edilmiş,
2. Ulaşılmak istenen hedef: talancıların elinden halkını sağ salim kurtarmak,
3. Bunun nasıl başarılacağına ilişkin yöntem: işte stratejik akıl burada devreye giriyor.

Akıldar şairin "Bağışla Bizi" adlı adlı şiirini okuduğumuzda söylemini oldukça akıllı bir şekilde kullandığını görürüz. Mahtumkulu, her dördüğüün sonunda "bağışla bizi" derken, İslam dünyasının özellikle de Şiiliğin büyük önem verdiği isimleri anar. Bunların birçoğu "on iki imam"lardandır. "*Zeynelabidin'e¹, bağışla bizi*", "*Muhammed Bakır'a² bağışla bizi*", "*Ya*

- 1 Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 94/712): İsnâaşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen tâbü. Ebü Muhammed ve Ebü'l-Hüseyn künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok Zeynelâbidîn lakabıyla meşhur olmuştur.
- 2 Ebü Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 114/733 [?]): İsnâaşeriyye'nin beşinci ve İsmâiliyye'nin dördüncü imamı. Bâkır lakabı, "bâkürü'l-ilm" tamlamasının kısaltılmış şekli olarak "ilmi yapıp derinliklerine ulaşan, geniş ilim sahibi" anlamına gelir. Zaman zaman Şâkir, Emîn, Hâdî ve Şebih lakaplarıyla da anılmıştır.

İmam Cafer'e³ bağışla bizi", "*Ya İmam Rıza'ya⁴ bağışla bizi*", "*Aliyyü'n Nakî'ye⁵ bağışla bizi*", "*Ya Sahipzaman'a⁶ bağışla bizi*"vd."

Buradan şu yorumu yapabilmek mümkündür. Mahtumkulu'nun yurdunu yağmalayanlar İran tarafından gelmişler ve Şii inancına sahip kişilerdir. Akıldar şair, talancıların reisinin kendisinden şiir okumasını istediğinde neden böyle bir şiir okuduğu bu durumda daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü o, az önce bahsettiğimiz stratejik akla sahip biridir. Başka bir ifadeyle feraset sahibidir. Söylemini, muhatabının düşünce ve inanç dünyasına uygun olarak kurgulamış ve böylece sözünü daha etkili hâle getirmiştir. Bu bakımdan Mahtumkulu, Türkmen milli düşüncesinin oluşmasında basiret, feraset gibi kavramların Türkmen halkının düşünce dünyasında yer bulmasında büyük bir role sahiptir. Mahtumkulu'nun şiirlerine ve onun halk arasından derlenen rivayetlerine daha dikkatli baktığımızda bu gibi örneklerin çok fazla olduğunu görürüz.

Mahtumkulu'nun divanını okuduğumuzda, birçok yerde "akıl" kavramına gönderme yapıldığını görürüz. "Akylyň sözüne könlül söyüner, Akmagyň işine zehin käşiner...", "*Magny söz aňlamaz biakyl adam, Danalaryň aýdan sözüne degmez.*", "*Akmak özün akyl bilen deň eýlä, Bir iş tutar, soňrasyndan aň eýlä,*", "*Akyl, göz hem ykbal, iman dördüsi,*

- 3 Ebü Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeynülâbidîn (ö. 148/765): İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı, Ca'ferî fikhının kurucusu.
- 4 Ebü'l-Hasen Ali er-Rızâ b. Müsâ el-Kâzım (ö. 203/819): İsnâaşeriyye'ye göre on iki imamın sekizincisi. Kendisine Sâbir, Râzî, Vefî ve Rızâ gibi çeşitli lakaplar verilmiş olup bunlar içinde en meşhur olanı, Halife Me'mun tarafından verilen er-Rızâ'dır.
- 5 Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cevâd b. Ali er-Rızâ el-Hüseynî el-Askerî (ö. 254/868). Ali evlâdından biri ve on iki imamın onuncusu. Künyesi Ebü'l-Hasan, en meşhur lakapları Hâdî ve Nakî'dir.
- 6 Muhammed b. el-Hasen b. Ali b. Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (gaybetü 260/874): İmâmiyye Şîası'nca hâlen gaybet halinde olduğuna, gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adaletli bir düzen kuracağına inanılan on ikinci imam. Sâhibüzzamân, Mehdî'l-enâm, Halef gibilakapları vardır.

Mahtumkulu'nun Türkmen halkının düşünce dünyasında feraset sahibi bir şahsiyet olarak yer edindiğini anlamaktayız. Azadı, Vagzı Azat'ın 1691-1695. beyitlerinde, sahip olduğu ilmiyle halkına yararı dokunmayan ilim adamlarını üzerine kitap yüklenmiş eşeğe ve içinde canı olmayan bir gövdeye benzetir. “*İlmi-köp kim bilse, agmal etmese, Hak tagala buyrugıñ rast tutmasa. // Bilgiñ anı, cümle cahıldan beter, Etmegey halka anıñ vagzı eser. // Misli hardır aña yüklenmiş kitap, Isteseñ budur saña, aydam covap.*”, “*Alım kim agmalıdan yokdur nuşan, Gövredir kim yok turur içinde can.*”

Dövlätmemmet Azadı'nın eserlerinde de akıl ve bilim konusu çok önemli bir yere sahiptir. “Vagzı Azat”ın üçüncü bölümü ilim ve ilim adamlarına ayrılmıştır. Şair, bu bölümde ilmin önemi ve faziletinden bahsetmiş, ilim adamlarının taşıması gereken vasıfları ortaya koymuştur. Ayrıca yöneticilerin ilim adamlarına ilgi ve alakası göstermesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bilindiği üzere şairlerin en önemli özelliği dili ustaca kullanmalarıdır. Azadı da bu konuda oldukça başarılıdır. İlim kavramını okurun zihninde somutlaştırmak için benzetmelerden yararlanır. Azadı'ya göre ilim; incidir, güneştir, aydır, ıradır, pınardır, kalptir, candır, sultandır, Cuma günüdür, Kadirdir gecesidir, imandır, dermandır, cennettir, rahmettir, Kâbe evidir, rahmet suyudur, abı hayattır...vb. Bu ifadelerin hepsi Türkmen halkının düşünce ve inanç dünyasında karşılığı olan kavramlardır. Azadı, bunları bilerek ve özenle seçip mısralarına yerleştirmiştir. Çünkü o, ilimin öneminin anlaşılmasını istemektedir. Kendisi devrine göre oldukça ileri seviyede bir eğitim alan Azadı, köyündeki çocukları okutmuş, onlara öğretmenlik yapmıştır. Onun en büyük amacı Türkmenler arasında ilimin eskiden olduğu gibi tekrar değer kazanmasıdır. Bu konuda Vagzı Azat'tan birkaç örnek verirsek faydalı olacaktır:

*Bes ilm dürdür anıñ yok gımmatı,
Hak aña berdi begayat himmeti.*

*Salsa ol gövher içige her pakır,
Könli bolgay, şübhesiz, bedri-münir.*

*Yahşılur cümle beden birle tamar,
Dıyr sen anda, seyr eder şems-u kamar.*

*Misli toğmışdur içinde afitab,
Görinur rahu-hata, rahu-sovab.*

*Sahıbı gündiz ise dur ilm gün,
Açuk eyelär görmäge batn gözün.*

*Sahıbı gice bolursa aydur ol,
Röşen olgay hem yaman, hem yahşı yol.*

*Eyesi ger gice diyseñ ol çırag,
Çölge oşatsañ eyesiñ, ol bulag*

*Eyesi bolsa beden, oldur yürek,
Hana bolsa eyesi, oldur direk.*

*Gövre bolsa eyesi, ol canudur,
Eyesi il diyseñ, ol soltamdur.*

*Eye bolsa hepte, ol cumga günü,
Eyesi yıl bolsa, ol gadrıñ tüni.*

*Eyesi can bolsa, ol imanudur,
Eyesi derd bolsa, ol dermandur.”*

(Vagzı Azat 1923-1933. *Beyitler*, Godarov 2012)

Buradaki ifadelerin her biri oldukça güzel ve etkileyicidir. Azadı'nın dili ustaca kullandığının en güzel örnekleridir. Hem sade bir anlatım hem de etkileyicilik ancak Yunus Emre, Ali Şir Nevayi, Fuzuli gibi usta şairlerin eserlerinde görülür. Bu ifadelerden bazıları üzerinde durabiliriz. “Sahıbı gice bolursa aydur ol”: Hepimizin bildiği gibi gecenin kıymeti ay ile anlaşılır. Ay, hem gecenin süsü ve hem de karanlığı aydınlatan tek güçtür. Azadı'nın demek istediği de akıl hem insanın süsüdür hem de insanı karanlıktan aydınlığa çıkaracak güçtür. Türkiye Türkçesinde “aydın” diye bir kelime vardır. Azerbaycan Türkçesinde de “ziyalı”. Bu iki kelime de eğitilmiş, ilim sahibi, entelektüel kişiler için kullanılan bir saygı ifadesidir aynı zamanda.

Bilindiği üzere Türkmenistan topraklarının büyük bir kısmı çölden ibarettir. O nedenle bu coğrafyada su, her zaman çok kıymetli olmuştur. Azadı, “Vagzy Azat” ikinci bölümünde cömertlik ve hayırseverlik konusunu işlerken, maddi imkânı olanlardan su kuyusu açtirmasını, su kanallarını onarmasını istemiştir. Azadı, “*Çölge ohşatsaň eyesiň, ol bulag*” ifadesi ile dil ve anlatımında coğrafyayı kullanır ve bu coğrafya Türkmenlerin coğrafyasının en önemli unsurlarından çöldür. Çöldeki yaşam su ile mümkündür. Suyun olduğu yerde yaşam da vardır. Dolayısıyla burada su, hareketin, eylemin faili ve kaynağıdır. Tıpkı bu kaynaktan beslenen toprak nasıl çeşit çeşit meyve sebzeler verecekse, ilim ile beslenen insan da aynı güzellikte ürünler ortaya koyacaktır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak biz yazımızı daha fazla uzatmamak için bu kadarıyla yetinmeyi uygun gördük.

Mahtumkulu'nun, 18. asırda Türkmen mill kimliğinin teşekkülüne yaptığı katkıyı başka bir örnek ile daha gösterelim. Büyük şair, “fikir deryası” ve “akıl gemisi” şeklindeki bilgece sözleri ile Türkmenlerin düşünce dünyasında akıl, bilgi gibi kavramların mevcudiyetine katkı sağlamıştır. “fikir kazanı” ifadesi de şairin kullandığı dilin gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

*“Gorka-gorka üflas ýagdaýa düşdük,
Takdyr näme bolsa, görülsin indi.
Pikir gazanynda gaýnadyk, bişdik,
Degme, ol joş urup ýörülsin indi!”*

Bu mısraları şöyle tahlil edebiliriz: Kelleçanak/Kafatası: fikir kazanıdır. Fikir, nahardır/yemektir. Nahar/yemek, İnsandır. İnsanın olgunlaşması, yemeğin pişmesidir. Bilindiği üzere “fikir” soyut bir kavramdır. Bu şekilde soyut bir kavramı Türkmen milli düşüncesine uygun olarak somutlaştırmak sadece Mahtumkulu gibi büyük şairlerin yapabileceği bir şeydir. “Fikir kazanı” ifadesi, bize düşüncelerimizin yerleştiği yeri, kabını çağrıştırıyor. Türkmen

dilinde söyleyecek olursak “*Ham hyýallaryň bişirilmegini maslahat berjär.*” Ayrıca “kazan” Türkmen milli kültüründe bereketin sembolüdür. “Kırk kulaklı kazan” Türkmen destanlarında, halk hikâyelerinde Türkmen’in misafirperverliğinin göstergesidir. Dolayısıyla Mahtumkulu insanın iç dünyasını anlatan “fikir” kelimesi ile insanın dış dünyasına ait olan “kazan” kelimesini birleştirerek Türkmenlerin dünya görüşünü, onun diliyle ustalıkla ortaya koymuştur. Bunun gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

Bilindiği üzere Türkmenistan 1991’de bağımsızlığına kavuşmuştur. Uzun yıllar Rusların egemenliği altında yaşayan Türkmenler, bağımsızlık devrinde kendilerine milli kimliklerini hatırlatacak her türlü bilgi ve unsuru en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştılar. Bunlar arasında Mahtumkulu Firaki’nin çok özel bir yeri bulunmaktadır. Aşgabat’ta bulunun iki üniversiteden birinin adı Mahtumkulu diğerrinin adı Azadı’ya verilmiştir. Birçok parkta onların heykelleri yaptırılmıştır. Ülkede her yıl Mahtumkulu Şiir Günleri düzenlenir. Şair hakkında birçok etkinlik - şiir yarışmaları, tiyatro ve opera gösterimi vb. - yapılır. Şairin doğum yıllarına özel uluslararası sempozyumlar yapılmaktadır. 2014 yılı, büyük şairin doğumunun 290. yılı olarak Türkmenistan’da büyük bir coşkuyla kutlanmış, ülkenin pekçok şehrinde birçok önemli etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri de 14-16 Mayıs tarihlerinde Türkmenistan İlimler Akademisi Milli Golyazmalar Enstitüsü tarafından Aşgabat’ta düzenlenen “Magtimguli Piragi ve Umumadamzat Medeni Gimmatlıkları” adlı uluslararası sempozyumdur. Yurt içi ve yurt dışından çok sayıda akademisyen ve araştırmacının katıldığı bu toplantı Mahtumkulu’nun bilimsel metotlar ile araştırılıp incelenmesi bakımından çok önemlidir. Aynı zamanda kutlamalar bünyesinde Mahtumkulu’nun Divanından seçilen şiirler kitap halinde pek çok yabancı dile çevrilip yayımlanmıştır. Mahtumkulu Firaki, UNESCO’nun 10-24 Mayıs 2023 tarihleri arasında Paris’te

düzenlediği toplantıda “Dünya belleği” listesine dâhil olmuştur. 2024 yılı da Mahtumkulu’nun doğumun 300. yılına denk gelmektedir. TÜRKSOY 2024 yılını “Doğumunun 300. Yılında Türk Dünyası’nda Mahtumkulu Firaki Anma Yılı” ilan etmiştir. Dolayısıyla Mahtumkulu Türkmenistan’ın kültür elçisi konumundadır. Türkmen kültürünün dünyaya açılan kapısıdır. Türkmen halkını geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamında bir arada tutan en güçlü unsurdur.

Sonuç

18. yüzyıl Türkmenler için ne kadar zor olsa da kader onlara aynı evden doğan iki büyük hazineyi armağan etmiştir. Azadı ve Mahtumkulu, baba ve oğul olarak sahip oldukları bilgi birikimini, tecrübeyi ve gücü her zaman Türkmen halkı için kullanmıştır. Söylemleriyle toplumdaki her kesimi iyiye, doğruya, güzel ve hoş olana davet etmiştir. İsteselerdi her ikisi de beylerin, hanların köşklerinde rahat içerisinde yaşayabilir, maddi açıdan hiç sıkıntı çekmeyebilirlerdi. Ancak hem Azadı hem de Mahtumkulu, her zaman halk içiçe yaşamış, onların dertlerine ortak olmuş, güçleri yettiğince problemleri çözmeye çalışmıştır.

Azadı ve Mahtumkulu’nun telkin ettiği düşünceler, aynı zamanda Türk kültür evreninde öteden beri var olan ve gerek sözlü gerek yazılı kültür araçlarıyla kuşaktan kuşağa aktarılan olumlu davranış kalıplarıdır. Bunların birçoğuna Yusuf Hacib, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ali Şir Nevayî, Abay Kunabay vb. gibi Türk dünyası edebiyatının zirve şahsiyetlerinin eserlerinde rastlayabiliriz. Bu bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü beslenen kaynak aynıdır. Bu kaynak müşterek Türk kültür evrenidir. Yunus Emre’nin “*Bir kez gönül yıktın ise bu kaldığın namaz değil*” ifadesinin Azadı ve Mahtumkulu’nun söylemlerindeki karşılığına bakacak olursak ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Azadı “*Kâbe’yi viran etmekten bin mertebe, Bir gönül yıkmak kötüdür, ey dede.*” diyerek Türk

İslam düşüncesinde insana verilen değer en vezir ifadelerinden birini ortaya koyar. Mahtumkulu da “*Mahtumkulu, doyurursan bir acı // Mâlumdur, bulursun bu yerde hacı, ...*” şeklinde ihtiyaç sahibi kişilere yardım etmenin önemini dile getirir. İşte Azadı ve Mahtumkulu, tıpkı Yunus gibi, Nevayî gibi söylemleriyle ideal toplum düzeninin teşekkülü için gayret etmiş şahsiyetlerdir.

Sonuç olarak Azadı ve Mahtumkulu Atalı Oğul olarak Türkmen milli kimliğinin inşasında çok önemli bir rol oynamış ve hala da oynamaya devam etmektedirler. Geçtiğimiz yıl açılışı yapılan Türkmenistan’ın en yeni şehirlerinden biri olan Arkadag şehrinin kütüphanesinin adı “Dövmemmet Azadı Şehir Kütüphanesi” olarak verilmiştir. Dolayısıyla her iki sanatçının varlığı ve miras bıraktığı eserleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkmenlerin önünü aydınlatan birer fenerdir.

Kaynakça

- Sağlam, S. (2014). Mahtumkulu’nun Edebi Şahsiyetinin Oluşumunda Babası Dövmemmet Azadı’nın Etkisi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/2 2014 s. 128-153.
- Sağlam, S., Kürenov, R. (2024). *Adı Destan Olan Şair Mahtumkulu*, Ankara: EkoAvrasya Yay.
- Godarov, R. (2012). *Dövmemmet Azadı Eserler Yığılması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi).
- Mahtumkulu – Eserler Yığılması I-II* (2013). Haz. Annagurban Aşirov. Türkmenistanın İlimler Akademiyası Milli Golyazmaları Institutu. Aşgabat: İlim Neşriyatı.

MAKALE YÜKLEME SÜRECİ VE YAZIM KURALLARI

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Her sayıdan 15 gün önce sayıya makale kabulü kapatılır.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi, ulusal hakemli bir yayındır.

Yayın kurulu tarafından özgün, telif ve çeşitli etik ilkeleri ihlal ettiği düşünülen yazılar hakem değerlendirme sürecine tabi tutulmaz ve yazara iade edilir.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin kapsamı, intihal oranı (azami % 12) ve yazım kuralları yönünden incelenir. Uygun bulunan yazılar konunun uzmanı iki hakeme değerlendirilmek üzere gönderilir. Hakemlerin birisinden olumsuz görüş gelirse üçüncü hakeme gönderilir. Süreçte iki hakemden olumlu rapor gelmesi halinde yayın sırasına alınır.

Hakem değerlendirme süreçlerinin tamamı yazar tarafından izlenebilmektedir.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır.

Dergide yayınlanan makaleler açık erişimlidir ve bu şekilde kalacaktır. Dergide yayınlanan yazılar için telif ücreti ödenmez, yazıların tüm hakkı Altay Stratejik Araştırmalar Dergisine aittir.

Dergide yayınlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazara aittir.

Yazılar, yazarlar tarafından www.altaystratejikarastirmalardergisi.com adresindeki Makale Takip Sistemi aracılığıyla takip edilebilmektedir. Hakem süreci sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla bir ile üç ay arasında değişebilmektedir. Makale ve tanıtım yazısı gönderen tüm araştırmacı ve akademisyenler bu süreci de kabul etmiş olur.

Derginin yayın dili ağırlıklı olarak Türkçe olup yayın ilkelerine uygun olmak koşuluyla İngilizce yayınlar da kabul edilebilir.

YAZIM KURALLARI

Başlık: Türkçe başlık koyu ve büyük harflerle 12 punto, ortalanmış şekilde; İngilizce başlık ise Türkçe başlığın hemen altında, normal, sadece ilk harfleri büyük, 11 punto ve ortalanmış şekilde olmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 12 kelime olmalıdır.

Yazar adı: Yazar unvanı, adı ve soyadı sağa yaslı, koyu 11 punto olmalıdır. Yazarların görev yaptıkları kurum, fakülte, ORCID ID ve eposta adresleri * işaretiyle dipnotta verilmelidir. Hakem sürecinde bu isim kaldırılarak yazı isimsiz bir biçimde hakemlere gönderilir.

Öz: Makalenin başlığından sonra en az 100 oluşan Türkçe ve İngilizce öz (abstract), en az 5 kelimelik Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler 11 punto olarak yazılmalıdır. Öz, çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi, etkileri ve sonuçları hakkında fikir verici mahiyette olmalıdır.

Sayfa düzeni: Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 (21-29,7 cm)

Kenar Boşlukları: Tüm kenar boşlukları 2,5 cm.

Yazı tipi: Times New Roman

Yazı tipi stili: Normal

Boyutu (normal metin): 12

Boyutu (dipnot metni) : 10

Paragraf Aralığı: Önce 0 nk, sonra 6 nk

Satır Aralığı: Tek (1)

Bölüm başlıkları: Alt başlıkların hepsi ilk harfleri büyük olacak şekilde ve koyu olmalıdır. Numaralandırma tercih edilirse "Giriş" ve "Sonuç" bölümüne numara verilmemelidir.

Tablo ve şekiller: Tablo veya şekillerin numarası ve adları tablo veya şeklin hemen altında olmalıdır.

REFERANS GÖSTERİMİ

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 10 punto yazılmalıdır.

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Boratav, 2011)

(Köprülü, 1950: 58)

(Sakaoğlu ve Alptekin, 2014: 489)

• İki'den fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Tan vd. 1980: 26)

• Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Boratav (1969: 42), ...

- Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.
- Kaynaklar, bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde, tarihin yanına a, b, c (2024a: 258), (2024b: 41) gibi harflerle birlikte ayırım gösterilmelidir.

KAYNAKÇA GÖSTERİMİ

Kitap

Köprülü, M. F. 1999. Edebiyat Araştırmaları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sartre, J. P. 1967. Edebiyat Nedir? Çev. Bertan Onaran. İstanbul: De Yayınevi.

Bilimsel Dergi Makalesi

Şimşek, E. ve İçel, H. 2020. "Türklük Biliminin Yorulmaz Kalemi: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin (Hayatı ve Eserleri)". Milli Folklor 16 (125): 5-30.

Ansiklopedi Makalesi/Maddesi

Akün, Ö. F. 1989. "Âlî Mustafa Efendi". ss. 416-17 içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 2. Ankara: TDV Yayınları.

Tez

Ak, M. 2012. "19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu". Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Gazete

Nadi, Y. "Büyük Millet Meclisinde alınan karar" Cumhuriyet 23 Nisan 1920. Cumhuriyet Gazetesi 29 Ekim 1923.

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Adem Bayındır, 1994 doğumlu, lisans, öğretmen, Eskişehir. (Görüşme: 25.12.2024).

- İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı. "Mesajın başlığı". İnternet adresi. (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

- Henüz yayınlanmamış ama yayınlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". Energy Economics. Baskıda (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Altay

Stratejik Araştırmalar Dergisi